

A detailed historical map of the Warmia and Mazuria region, rendered in a light green monochrome. The map shows a network of rivers, numerous towns and castles, and various geographical features. Large letters 'N', 'A', 'G', 'I', 'A', 'M' are scattered across the map, possibly indicating administrative divisions or specific locations. The map is the background for the book cover.

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Rafała Soleckiego

Tom 4

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

Tom 4

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją Rafała Soleckiego

Tom 4

Autorzy:
Przemysław Jażdżyk, Anna Lejzerowicz, Kamil Rabięga,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Dawid F. Wieczorek

Warszawa 2024

Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia i Natangia Tom 4

Publikacja recenzowana do druku przez
dr. Marka Jagodzińskiego
i dr. Łukasza Miechowicza

Redakcja: Rafał Solecki
Projekt książki: Bartłomiej Gruszka
Skład: Rafał Solecki
Korekty: Jagoda Biskont
Projekt okładki: Rafał Solecki

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Warszawa 2024

ISBN 978-83-8281-468-2 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8281-469-9 (wersja elektroniczna)

Publikacja naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023,
nr projektu 11H 18 0117 86, kwota finansowania 1 346 853 zł

Wydawnictwo:
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2
01-815 Warszawa
+48 22 561 89 23 (wew. 323)
wydawnictwo@uksw.edu.pl

SPIS TREŚCI

GMINA LELKOWO

Głębock, st. 5	7
Jarzeń, st. 1	21
Wilknity, st. 6	41

GMINA ORNETA

Orneta, st. 7	67
Opin, st. 16	79

GMINA PŁOSKINIA

Giedyle, st. 1	103
Dąbrowa, st. 8	125
Dąbrowa, st. 9	145

GMINA PIENIĘŻNO

Bornity, st. 12	165
Wojnity, st. 1	185
Pieniężno (Kajnity, st. 2)	207
Kajnity, st. 1	233
Lubianka, st. 6	249
Wopy, st. 5	305

WERYFIKACJE NEGATYWNE

Wilknity, st. 1, gm. Lelkowo	327
Bieniewo, st. 7, gm. Lubomino	333
Rogiedle, st. 1, gm. Lubomino	339
Wilczkowo, st. 1, gm. Lubomino	343
Chwałęcín, st. 2, gm. Orneta	347
Osetnik, st. 2, gm. Orneta	351
Tawty, st. 1, gm. Orneta	367
Łoźnik, st. 6, gm. Pieniężno	371
Różaniec, st. 2, gm. Pieniężno	377

Wykaz cytowanej literatury	381
----------------------------------	-----

Orneta, st. 7

Gmina Orneta

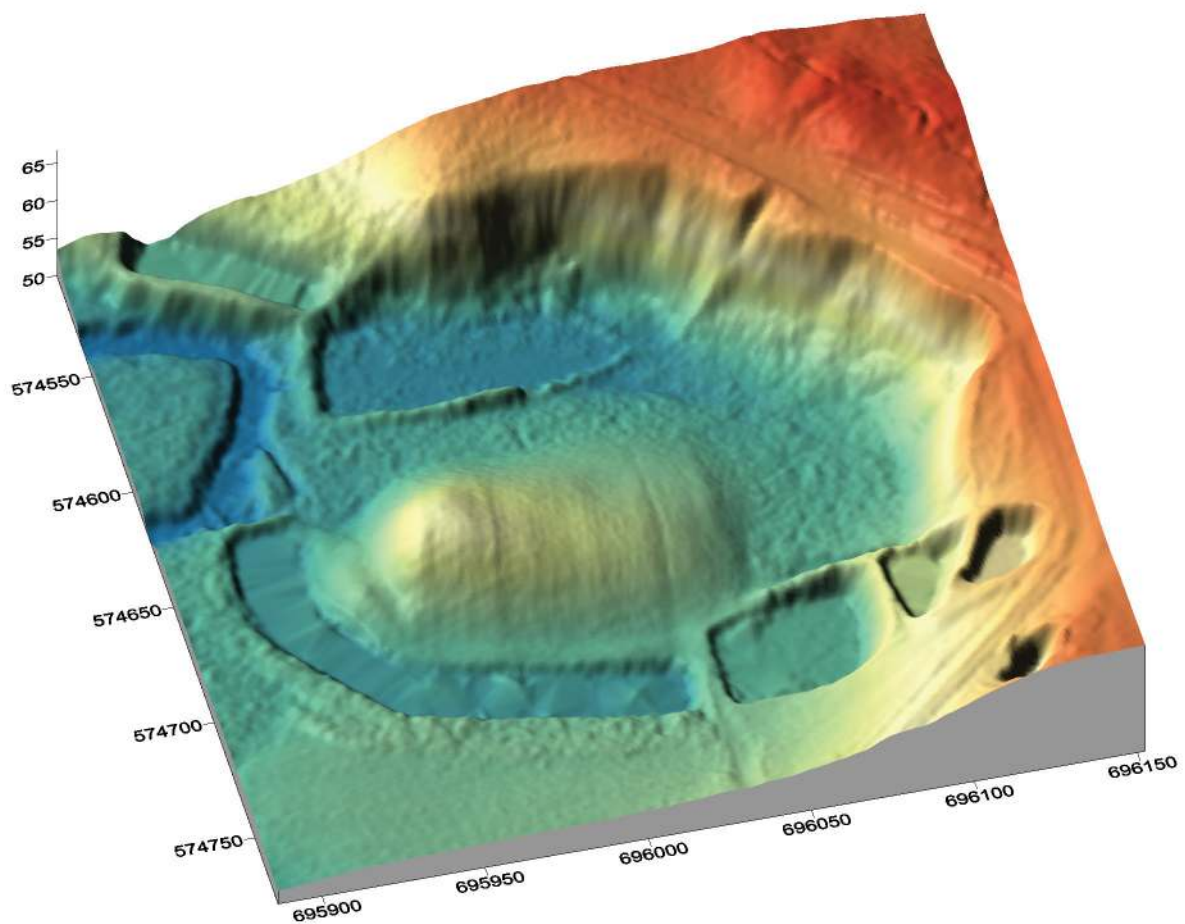
Powiat lidzbarski

AZP 17-58/12

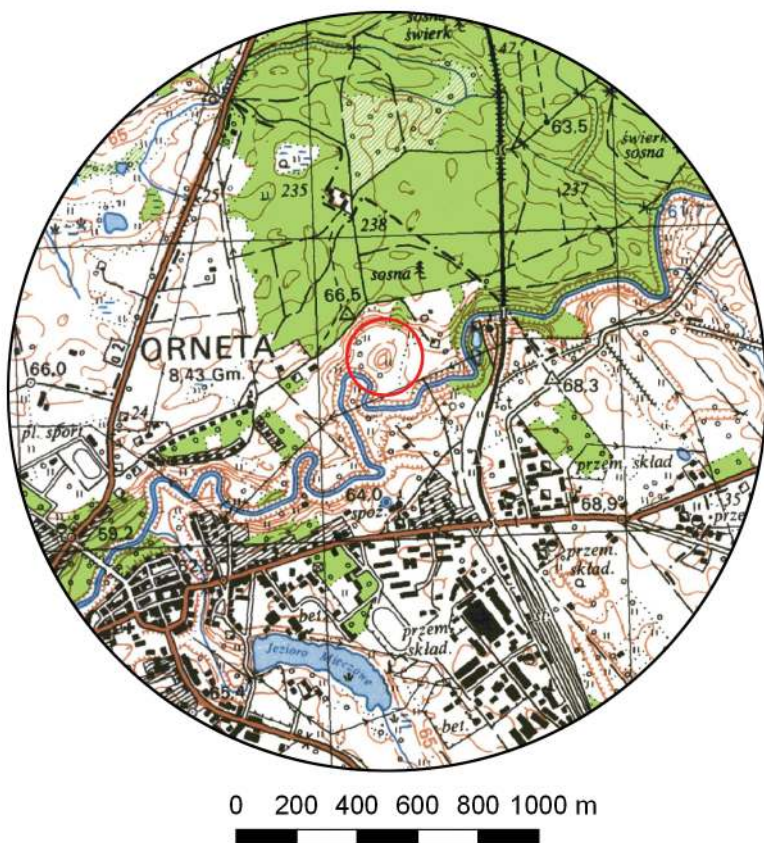
Współrzędne geograficzne:

N 54° 07' 21''

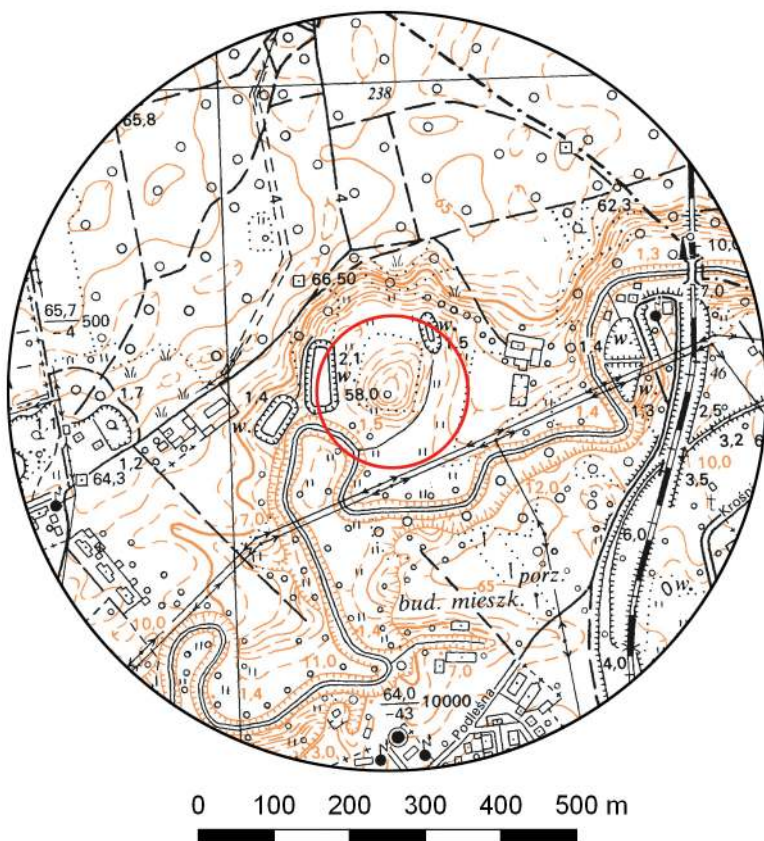
E 20° 08' 33''

Ryc. 1. Grodzisko w Ornecie, st. 7
na mapie w skali 1:25 000
(na podstawie materiałów GUGiK,
oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Ornecie, st. 7
na mapie w skali 1:10 000
(na podstawie materiałów GUGiK,
oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA

I JEGO FORMA

RAFAŁ SOLECKI

Grodzisko w Ornecie (niem. *Wormditt*), st. 7 (ryc. 1–2) było zewidencjonowane w ramach projektu Archeologiczne Zdjęcie Polski, ale jego położenie nie zaznaczono na Karcie Ewidencji Stanowiska Archeologicznego¹. I to pomimo, że informacje o nim wielokrotnie pojawiały się w różnego rodzaju źródłach i dokumentach. Było ono między innymi zaznaczone na szkicu miasta Orneta, wykonanym na początku XIX wieku przez Johanna Michaela Guisego (ryc. 3:A), a także oznaczono je na mapie z 1932 roku z podpisem *Burgwall K.D.* (ryc. 3:B)².

Orneta została opisana w 1595 roku przez Caspara Hennebergera. Zawarty już w pierwszym zdaniu zapis „Stadt und Schlos”³ odnosi się jednak najpewniej nie do grodziska oznaczonego na wspomnianych wyżej mapach, a do zamku biskupów warmińskich, który wybudowano w mieście pod koniec pierwszej połowy XIV wieku⁴. W 1894 roku Ornetę opisuje Adolf Bötticher wskazując, że znajdujące się w niej grodzisko jest „heidnische”, to jest pogańskie, co można w tym kontekście rozumieć jako poprzedzające osadnictwo krzyżackie. Wskazuje także jego położenie w odniesieniu do ówczesnych granic miasta, aczkolwiek można mieć podejrzenia, że zawarta w tekście ilustracja jest przerysem starszego szkicu wykonanego przez J.M. Guisego⁵ (ryc. 3:C). Dwa umocnienia w Ornecie oznaczył na sporządzonej przez siebie mapie stanowisk archeologicznych Emil Hollack. Pierwsze z nich opisał jako „szaniec” na wschód od miasta, który być może należy wiązać z wałem podłużnym, którego karta znajduje się w zbiorze *Burgwall-kartei*. Wątpliwość budzi położenie, gdyż wspomniany wał, obecnie już niemal całkowicie zniszczony, znajdował się na zachód od miasta, w okolicy dzisiejszej wsi Olkowo (niem. *Alken*). Na mapie z 1802 roku widoczne są z kolei dwa umocnienia podpisane „Schlössershöfchen”, ale te znajdują się przy murach miejskich

na południe od miasta⁶. Drugie umocnienie opisane jest sentencją „Schloßberg in der Hospitalheide nördlich vom Ort”, a w opisie jest odwołanie do notatek J.M. Guisego⁷. Podpisem „Hospitalheide” oznaczony jest las położony bezpośrednio na północ od miasta, przy północnym brzegu rzeki Drwęca Warmińska. To na granicy tego lasu i doliny rzeki zaznaczone jest grodzisko. Te same obiekty opisał także Hans Crome, ale używając innych terminów. Umocnienie, które E. Hollack nazwał „Shanze”, tu określone jest zwrotem „Wehranlage”, a wcześniejszy „Schloßberg” tu nazwany jest „Burg”⁸.

Należy także odnotować, że informacje o grodzisku znajdują się w archiwum Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Na karcie miejscowości Orneta znajduje się opis: „Grodzisko zwane Zamkową Górą znajduje się na północ od miejscowości na terenie <Hospitalheide>”. Przy zdaniu tym zawarto odwołanie do źródeł J.M. Guisego i Hollacka⁹. Uzupełnieniem karty stanowiska jest sprawozdanie z weryfikacji terenowej, którą w 1969 roku przeprowadziła Barbara Czarnecka. Badaczka zlokalizowała opisane wyniesienie, ale wskazała, że jego forma nie wskazuje, aby znajdowało się tam grodzisko. Zasugerowała, że mogło być ono „częściowo splanowane”. Na powierzchni znalazła jednak „b. liczne fragmenty ceramiki XV–XVI wiecznej”¹⁰.

Kolejne badania weryfikacyjne przeprowadzono w 1970 roku, a kierowała nimi Maria Pikulińska-Ciuk. Badaczka dokonała wizytacji tego samego wyniesienia, zauważając, że jest ono od południa opływane przez Drwęcę Warmińską, a od północy znajduje się „ciek wodny sprawiający wrażenie sztucznie przekopanego”. Dokonano także spostrzeżenia, że „od strony rzeki widoczna jest niewielka różnica w wysokości terenu, jednak bez przebadania nie można stwierdzić, że są to relikty wału”. Wnioskiem z wizytacji był postulat przeprowadzenia badań wykopaliskowych,

⁶ *Schrötter: Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netz-district 1:150 000*, karta *Elbing* (X), z 1802 roku.

⁷ Hollack 1908: 188.

⁸ Crome 1940: 144.

⁹ Karta stanowiska archeologicznego *Orneta (Wormditt)* z archiwum Muzeum Warmii i Mazur.

¹⁰ Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodziska w Ornecie w dniu 15 września 1969 roku, z archiwum Muzeum Warmii i Mazur.

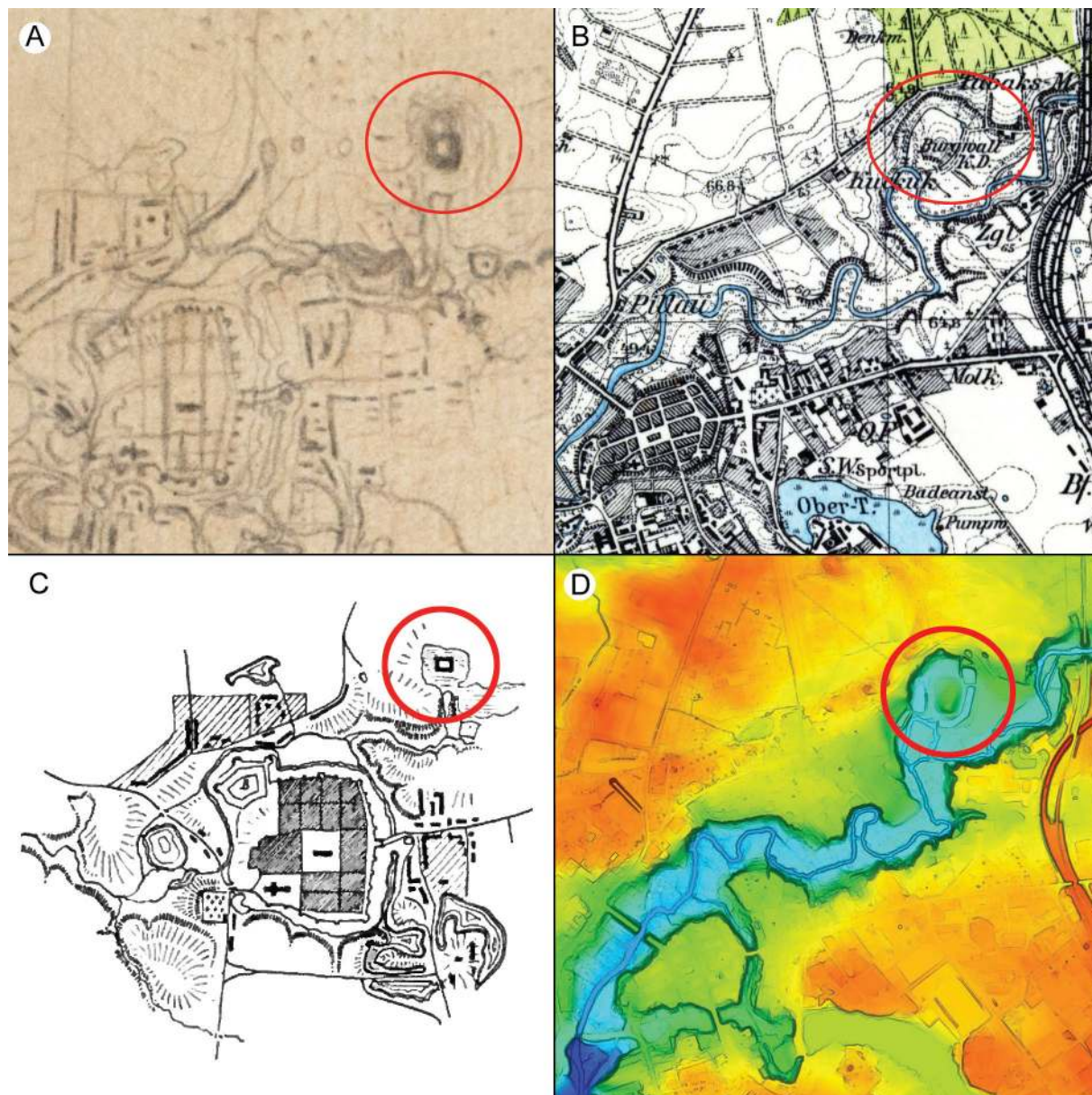
¹ Informacje z KESA 17-58/12.

² *Topographische Karte 1:25 000, Meßtischblatt*, karta *Wormditt* (1886), z 1932 roku.

³ Henneberger 1595: 488–489.

⁴ Wólkowski 2017: 114–116.

⁵ Bötticher 1894: 270.

Ryc. 3. Grodzisko w Ornecie, st. 7 na: A) szkicu J.M. Guisego, lata 30. XIX wieku (źródło: Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, PM-IXh 000186), B) mapie z serii *Topographische Karte* 1:25 000, *Meßtischblatt*, karta *Wormditt* (1886), z 1932 roku. (źródło: [www. http://igrek.amzp.pl](http://igrek.amzp.pl)), C) na rycinie z końca XIX wieku, prawdopodobnie przerysie szkicu J.M. Guisego (Bötticher 1894: 270, ryc. 197), D) na Numerycznym Modele Terenu (na podstawie materiałów GUGiK) (oprac. R. Solecki)

które pozwoliłyby na określenie charakteru i chronologii stanowiska¹¹.

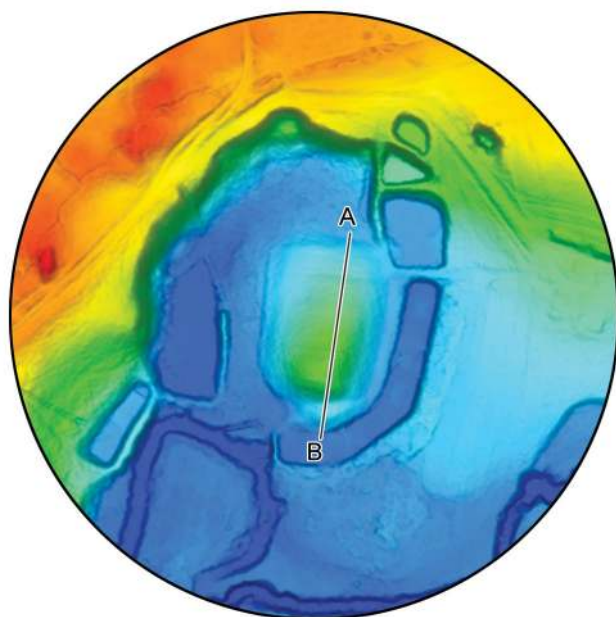
Wyniesienie, na którym znajduje się grodzisko, zlokalizowane jest w obrębie doliny Drwęcy Warmińskiej (ryc. 3:D; ryc.4). Od południowego zachodu przylega do niego koryto rzeki, która w przeszłości prawdopodobnie opływała wyniesienie od wschodu, północy i zachodu. Obecnie paleokoryto zostało w kilku miejscach pogłębione w celu stworzenia stawów. Samo wyniesienie jest u podstawy nieregularnie owalne, o przekątnych w za-

kresie 80–110 m. Szczyt wyniesienia znajduje się w jego południowej części i osiąga poziom 58,1 m n.p.m. Różnica wysokości mierzona pomiędzy szczytem a dnem doliny od strony południowej dochodzi do 7 m, a do poziomu rzeki bezpośrednio poniżej grodziska dochodzi do 8 m (ryc. 5).

Grodzisko obecnie nie jest porośnięte drzewami (ryc. 6) i nie było zalesione być może już od XIX wieku, na co wskazują archiwalne mapy. Jego powierzchnię porasta łąka, będąca miejscem wypasu zwierząt. Fakt, że wyniesienie było przez długi czas odsłonięte, mogło wpłynąć na erozję warstw powierzchniowych, co może tłumaczyć, czemu na powierzchni znajdowano materiał zabytkowy.

¹¹ Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych grodziska w Ornecie we wrześniu 1970 roku, z archiwum Muzeum Warmii i Mazur.

Ryc. 4. Grodzisko w Ornecie, st. 7
na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów
GUGiK, oprac. R. Solecki)

0 100 200 m

Ryc. 5. Przekrój grodziska w Ornecie, st. 7
uzyskany z danych ALS (na podstawie
materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 6. Orneta, st. 7. Zdjęcie lotnicze grodziska, widok od strony południowo-wschodniej (fot. J. Woreta)

Według podziału fizycznogeograficznego Polski Jerzego Kondrackiego grodzisko w Orniecie, st. 7 znajduje się w makroregionie Nizina Staropruska i mezoregionie Równina Ornecka. Obszar ten to sandr, który utworzył się na przedpolu moreny czołowej Wzniesień Górowskich¹². Według *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski* w skali 1:50 000 (ryc. 7) na obszarze stanowiska występują piaski rzeczne związane z korytem Drwęcy Warmińskiej, a bezpośrednio na północ od nich znajduje się szeroki pas piasków i żwirów wodnolodowcowych powstałych w stadiale górnym zlodowacenia Wisły. Wąski język tych piasków obejmuje także południową krawędź doliny, natomiast właściwym utworem tam występującym są gliny zwałowe¹³.

¹² Kondracki 2002: 99–102.

¹³ Rabek i Narwojsz 2014: 20–24.

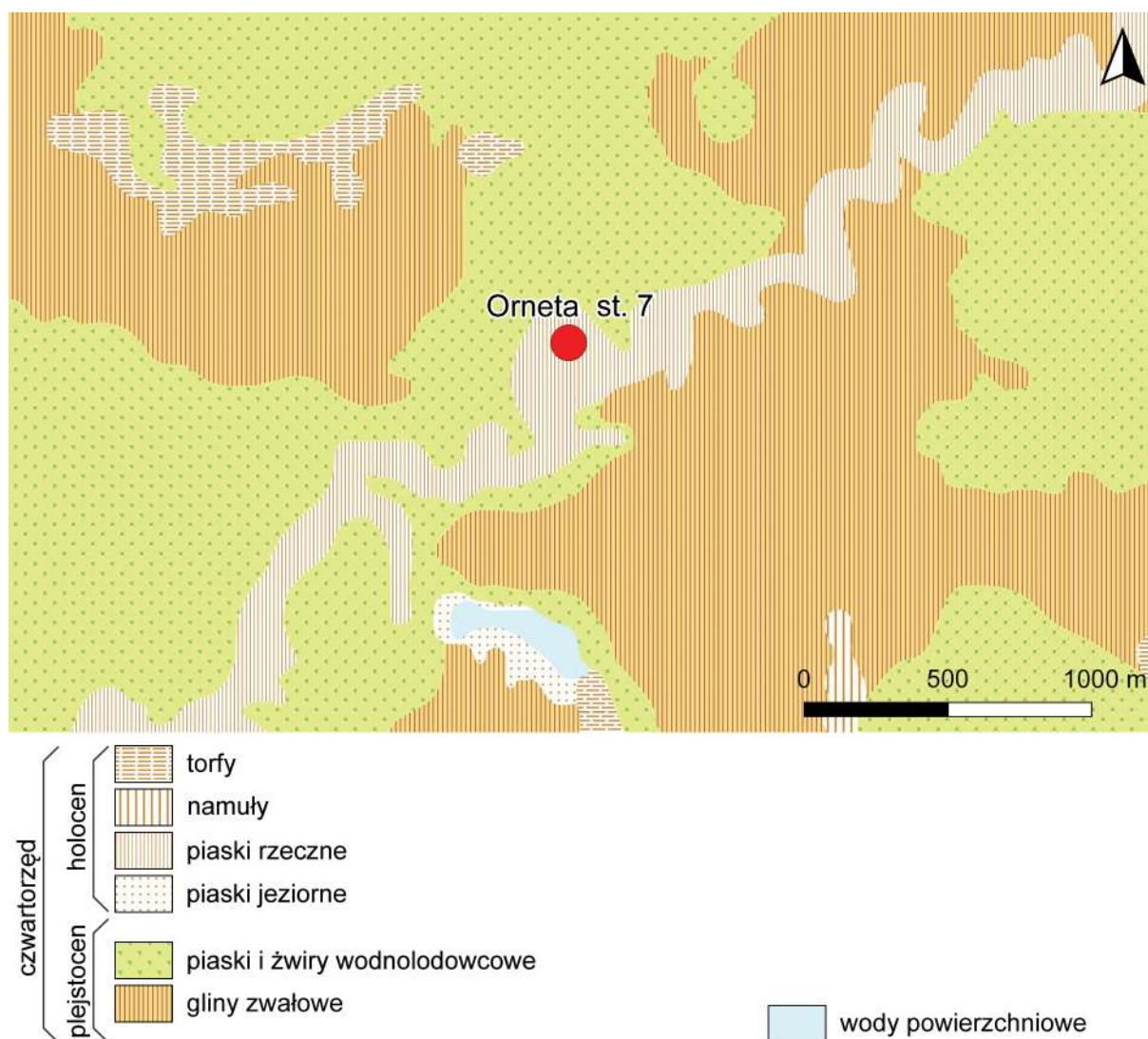
BADANIA ARCHEOLOGICZNE

RAFAŁ SOLECKI

Przebieg badań terenowych

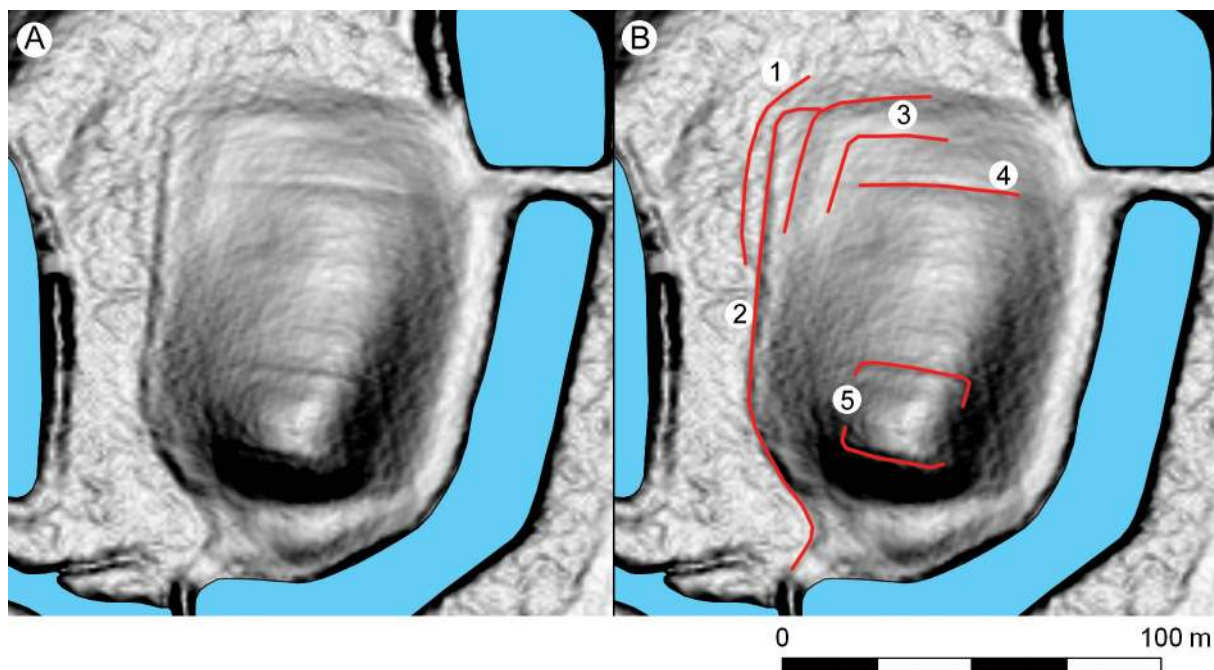
Grodzisko położone jest na prywatnej działce, a właściciel nie wyraził zgody na wejście na jego teren i przeprowadzenie badań archeologicznych. Z tego względu dostępne formy rozpoznania stanowiska obejmują jedynie metody z zakresu archeologii lotniczej i teledetekcji.

W pierwszej kolejności poddano analizie Numeryczny Model Terenu opracowany na podstawie pomiarów z 2011 roku. Zwykła wizualizacja tych danych wykazuje tylko niewielkie różnice wysokości w obrębie omawianego wyniesienia. By możliwe było ich czytelne ukazanie na mapie zastosowano filtr *Slope Shader*, który pozwala zaakcentować lokalne nachylenia terenu (ryc. 8). Na

Ryc. 7. Wycinek arkusza *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski* z zaznaczonym grodziskiem w Orniecie, st. 7 (źródło:

www.cbdgmapa.pgi.gov.pl/arcgis/services/kartografia/smgp50k/MapServer/WMSserver, oprac. R. Solecki)

Ryc. 8. Orneta, st. 7. Numeryczny Model Terenu grodziska ukazany z zastosowaniem filtra *Slope Shader* (obszary jasne są płaskie, im większy kąt nachylenia terenu, tym kolor ciemniejszy): A) czysta wizualizacja, B) wizualizacja z naniesioną interpretacją (oprac. R. Solecki)

wizualizacji tej widoczne są co najmniej trzy fazy formowania północno-zachodniej podstawy wyniesienia (o numerach 1, 2, 3, patrz. ryc. 8:1-3), z których jedna (ryc. 8:3) tworzy dość masywny „narożnik”. Jedna liniowa anomalia (numer 4, ryc. 8:4) ułożona jest na osi zbliżonej do wschód–zachód, na wprost współczesnej grobli prowadzącej z gospodarstwa na wyniesienie i prawdopodobnie jest to efekt wydeptania ścieżki. Na szczycie wyniesienia widoczne są także dwie krótkie liniowe anomalie (numer 5, ryc. 8:5), ułożone w zbliżonym układzie, co wcześniej opisano, jednak końce tych zdają się zachylać do siebie, wydzielając nieregularnie prostokątny poligon o wymiarach 22–28 m. Być może ten wydzielony obszar to właściwa lokalizacja umocnień.

Kolejnym krokiem była analiza zdjęć lotniczych grodziska, zarówno archiwalnych, jak i wykonanych w ramach projektu. Na zdjęciu z 1999 roku (ryc. 9:A) widoczne są dwa elementy godne odnotowania. Pierwszy to wąski kanałek, który łączy staw położony przy północno-wschodniej podstawie grodziska z korytem rzeki. Na zdjęciu z 2005 roku kanału już nie ma, a w jego miejsce powstał duży staw. Drugi to wał (wyraźny wyróżnik cieniowy) ułożony na osi zbliżonej do wschód–zachód przy północnej podstawie wyniesienia. Wał ten mógł być kontynuacją jednej z anomalii – numer 1, 2 lub 3 – uchwyconych podczas analizy Numerycz-

nego Modelu Terenu. Jest on jeszcze widoczny na zdjęciach z 2005 roku (ryc. 9:B) i 2008 roku (ryc. 9:C). Na zdjęciach od 2010 roku wał ten nie jest już czytelny, ale wcześniejsza linia utrzymana jest jako krawędź pola. Prawdopodobnie ślad po zniszczonym umocnieniu, być może palisadzie, został odsłonięty w wyniku zniszczenia nawarstwień kulturowych w południowej części grodziska w 2020 roku. Na zdjęciu z tego roku (ryc. 10:D) widoczny jest ciemny pas ziemi zorientowany na osi zbliżonej do wschód–zachód odcinający się od jasnego piasku calcowego. Na zdjęciu z 2022 roku (ryc. 10:E) w miejscu tego pasa ziemi widoczne są wyróżniki wegetacyjne, co wskazuje na większą ilość materii organicznej i większą wilgotność występującej tam gleby. Uzupełnieniem linii umocnień była też najpewniej fosa. Jest ona widoczna w wyróżnikach wegetacyjnych, zwłaszcza od strony zachodniej i południowo-zachodniej, na zdjęciach z 2005 (ryc. 9:B) i 2008 roku (ryc. 9:C).

Na zdjęciu z 2005 roku (ryc. 9:B) widoczne są także dwa duże wyróżniki wegetacyjne – jeden w północnej, drugi w południowej części wyniesienia. Wyróżnik położony w części północnej zajmuje plac pomiędzy liniowymi formami o numerach 4 i 5, uchwyconymi na Numerycznym Modelu Terenu (ryc. 8:4–5). W postaci nieregularnej plamy widać go także na zdjęciach z wyróżnikami wegetacyjnymi z 2013 (ryc. 9:5), 2016

Ryc. 9. Orneta, st. 7. Grodzisko ukazane na archiwalnych zdjęciach lotniczych z oznaczonymi wyróżnikami wegetacyjnymi: A) z 1999 roku (źródło: geoportal.gov.pl), B) z 2005 roku (źródło: geoportal.gov.pl), C) z 2008 roku (źródło: Google Earth, MGGP Aero), D) z 2010 roku (źródło: geoportal.gov.pl), E) z 2013 roku (źródło: geoportal.gov.pl), F) z 2016 roku (źródło: geoportal.gov.pl) (oprac. R. Solecki)

Ryc. 10. Orneta, st. 7. Grodzisko ukazane na archiwalnych zdjęciach lotniczych z oznaczonymi wyróżnikami wegetacyjnymi i glebowymi: A) z 2017 roku (źródło: Google Earth, CNES/Airbus), B) z 2018 roku (źródło: Google Earth, Maxar Technologies), C) z 2019 roku (źródło: geoportal.gov.pl), D) z 2020 roku (źródło: Google Earth, CNES/Airbus), E) z 2022 roku (źródło: geoportal.gov.pl), F) z 2023 roku (fot. J. Woreta) (oprac. R. Solecki)

(ryc. 9:F), 2017 (ryc. 10:A), 2019 (ryc. 10:C) i 2020 roku (ryc. 10:D) oraz na zdjęciu z wyróżnikami glebowymi z 2023 roku (ryc. 10:F). Nieco więcej szczegółów można wyróżnić na zdjęciu z 2008 roku, gdzie żywszym kolorem traw zaakcentowane są dwie linie tworzące kształt litery „T” (ryc. 9:C). Na zdjęciach z 2018 (ryc. 10:B) i 2022 roku (ryc. 10:E) widoczny jest wewnętrzny podział w obrębie omawianego obiektu, sugerujący, że pod ziemią mogą znajdować się relikty architektury, a przynajmniej negatywy po jej zniszczeniu. Wspomniany wcześniej obiekt usytuowany w południowej części wypiętrzenia, a więc na jego szczycie, występuje w granicach liniowych anomalii o numerze 5 uchwyconych na Numerycznym Modelu Terenu (ryc. 8:5). Widoczny jest on w wyróżnikach wegetacyjnych na zdjęciach z 2005 (ryc. 9:B), 2013 (ryc. 9:E), 2017 (ryc. 10:A) i 2018 roku (ryc. 10:B), ale tylko jako nieregularna plama. Najdokładniej kształt tego obiektu oddaje zdjęcie z 2016 roku (ryc. 9:F), na którym widoczne jest regularnie koło o średnicy około 20 m. W miejscu, gdzie znajdował się opisywany obiekt, zaobserwowano prace ziemne, które w 2019 roku (ryc. 10:C) miały jeszcze ograniczony zasięg, ale w 2020 roku (ryc. 10:D) doprowadziły do jego niemal całkowitego zniszczenia. Na zdjęciu z wyróżnikami glebowymi z 2023 roku (ryc. 10:F) widoczny jest już tylko jego niewielki fragment.

ZNALEZISKA

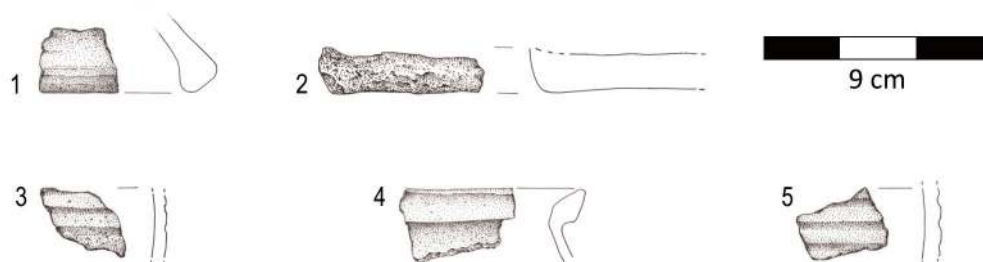
RAFAŁ SOLECKI

Możliwy do opracowania materiał zabytkowy to 15 fragmentów ceramiki i 1 fragment ceramiki budowlanej (prawdopodobnie dachówki), które pozyskano w trakcie badań powierzchniowych w 1969 roku. Zabytki te znajdują się w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

Analizowany zespół fragmentów naczyń ceramicznych jest silnie rozdrobniony – tylko 3 fragmenty mają rozmiar w zakresie 5–6 cm, a pozostałe mają 4 cm lub mniej. Z powodu złego stanu i znacznego rozdrobnienia, nie udało się określić jakichkolwiek cech diagnostycznych 2 ułamków. Pozostałe 13 fragmentów można było rozdzielić pomiędzy dwie grupy technologiczno-surowcowe.

Pierwsza grupa, licząca dziewięć elementów, to tzw. ceramika siwa. Naczynia z tej grupy były wykonane z dobrze wyrobionej masy ceramicznej z nieliczną drobnoziarnistą domieszką, którą najczęściej był piasek lub tłuczony kamień. Wypalano je w atmosferze redukcyjnej, dzięki czemu ich powierzchnia miała barwę w odcieniach szarości. W grupie tej były cztery fragmenty części den (z których trzy były lekko wklęsłe – ryc. 11:2 – a jedno płaskie), jeden fragment krawędzi pokrywki (ryc. 11:1) i cztery fragmenty brzuśców (z których jeden zdobiony był układem poziomych, dookólnych rowków – ryc. 11:3). Ceramika siwa zaczyna pojawiać się w inwentarzach zabytków ceramicznych pobliskiego Elbląga od około połowy XIII wieku, a występuje powszechnie do przełomu XV i XVI wieku¹⁴.

Druga grupa, licząca cztery elementy, to ceramika ceglasta. Masa ceramiczna, z której korzystano przy wyrabianiu naczyń, była podobna jak przy ceramice siwej. Różnicą był wypał utleniający, który nadawał powierzchni barwę pomarańczową. Technologia ta nie była jeszcze na tyle zaawansowana, aby cały czerep uzyskał jednolitą barwę i w przełomie wewnątrz bywa szare. Na jednym fragmencie zanotowano ślady szkliwienia. W grupie tej był jeden fragment wylewu (ryc. 11:4) i trzy fragmenty brzuśców (z których jeden zdobiony był układem poziomych, dookólnych row-

¹⁴ Marcinkowski 2013: 239–247.

Ryc. 11. Orneta, st. 7. Ceramika (ryc. B. Karch)

ków – ryc. 11:5). Ceramika tego typu zaczyna się upowszechniać na omawianym obszarze od około przełomu XV i XVI wieku¹⁵.

Analizowany zbiór znaleziono na powierzchni stanowiska i należy go traktować, jako przemieszany. Współwystępowanie ze sobą liczniejszej grupy ceramiki siwej i mniej licznej ceglastej z jeszcze niedopracowaną technologią wypału utleniającego może jednak wskazywać okres, kiedy zbiór ten powstał, obejmujący schyłek XV i początek XVI wieku.

CHRONOLOGIA I DZIEJE GRODZISKA W ORNECIE, ST. 7

RAFAŁ SOLECKI

Zrealizowana kwerenda archiwalna i muzealna pozwoliły na nowo określić położenie grodziska w Orniecie, co pozwoli na objęcie go ochroną konserwatorską. Jest to ważne zwłaszcza w kontekście zniszczeń warstw kulturowych, które udokumentowane zostały na zdjęciach lotniczych z ostatnich 25 lat. Tu jednak nadal aktualny pozostaje postulat sformułowany 50 lat temu przez M. Pikulińską-Ciuk, a dotyczący konieczności przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych.

Przeprowadzona analiza zdjęć lotniczych i Numerycznego Modelu Terenu wskazuje, że na obszarze omawianego wyniesienia mogło znajdować się złożone założenie architektoniczne, na które składały się co najmniej dwa budynki – jeden na planie zbliżonym do koła na szczycie wyniesienia i zespół mniejszych na łagodnym stoku wyniesienia po stronie północnej. Wyniesienie było najpewniej zaopatrzone w nieduży wał, którego pozostałość była jeszcze widoczna w terenie do 2008 roku i jest uchwytna na Numerycznym Modelu Terenu. Wał ten mógł być zwieńczony palisadą, której pozostałość w formie shumifikowanej gleby układającej się w regularny pas, odsłonięto w południowo-wschodniej części wyniesienia. Po zewnętrznej stronie tego wału od strony zachodniej znajdowała się dodatkowo fosa połączona z korytem rzeki. Być może fosa okrążała całe wyniesienie, ale współcześnie wykopane stawy utrudniają interpretację wyróżników widocznych na zdjęciach lotniczych.

Mając szacunkową wiedzę o formie i chronologii umocnionego założenia w Orniecie, należy zadać pytanie, czy było ono faktycznie grodziskiem? By móc na to pytanie odpowiedzieć należałoby sformułować definicję, która jednoznacznie by określiła, co ten termin opisuje. Przyjmując szeroki zakres tego określenia, obejmujący „dawne umocnienia obronne, miejsce sztucznie ogrodzone w celach obronnych, miejsce ufortyfikowane, otoczone rowem i wałem, zarówno o funkcjach ściśle wojskowych lub schronieniowych”¹⁶, to tak. Faktyczną funkcję omawianego obiektu określa jednak najpewniej dokument z 1384 roku informujący o „Leprosorio sancti Georgij, extra muros ibidem situatis”¹⁷. Wspomniane „Leprosorio” (pod wezwaniem św. Jerzego) to leprozorium, czyli zamknięty dom dla chorych na trąd. W zbliżonym okresie ufundowano w Prusach więcej tego typu schronień: w Braniewie w 1378 roku, w Dobrym Mieście i Fromborku w 1379 roku. Budowano je w pobliżu miast, ale poza murami, w otoczeniu pól lub ogrodów. W ich skład, poza właściwym budynkiem z celami, często wchodziły dodatkowe obiekty, jak warsztaty czy spi-chlerze¹⁸. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można więc zinterpretować opisany obiekt obronny z poświadczonym w źródłach pisanych przytułkiem dla trędowatych. Od tego obiektu właśnie mogła wziąć się dawna nazwa tutejszego lasu – *Hospital Heide*.

Tu jednak należy zaznaczyć, że obiekt opisany w powyższym artykule, nie jest leprozorium w miejscu jego pierwotnego utworzenia w XIV wieku. Wskazuje na to dokument – protokół z wizytacji przeprowadzonej przez przedstawiciela Warmińskiej Kapituły Katedralnej w 1798 roku. Znajduje się tam informacja, że najstarszy szpital pod wezwaniem św. Jerzego był zbudowany przy drodze prowadzącej do Braniewa. Spłonął on w 1520 roku, a odbudowano go w nowym miejscu, nad rzeką Drwęcą. W protokole wskazany jest jeszcze jeden istotny szczegół dotyczący konstrukcji budynku. Mianowicie w owym czasie miał on być zbudowany w technice muru pruskiego i składać się z jednej sali głównej i sześciu pomieszczeń sypialnych¹⁹. To właśnie relikty tej fundacji prawdopodobnie

¹⁶ Florek 2014: 171.

¹⁷ Woelky 1874: 135–136 (dokument 173).

¹⁸ Horanin 2005: 152–153.

¹⁹ Kopiczko 2019: 130, 140–143.

¹⁵ Marcinkowski 2013: 245–247.

znajdują się na badanym wyniesieniu. Taka chronologia odpowiada datowaniu materiału zabytkowego, który został znaleziony podczas badań powierzchniowych omawianego obszaru w latach 60. XX wieku.

Zidentyfikowane stanowisko – późnośredniowieczne i wczesnonowożytnie wydzielone miejsce odosobnienia dla chorych na trąd – jest być może nawet ważniejszym odkryciem niż domniemane grodzisko, które miałyby się znajdować w Ornece. Jest bowiem w zasadzie

pierwszym tego typu stanowiskiem archeologicznym w tej części Polski, którego lokalizację udało się potwierdzić.

W tym miejscu chciałbym podziękować członkom Stowarzyszenia Reduta Orneta za pomoc w zlokalizowaniu omawianego stanowiska oraz kierownictwu Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie za możliwość opracowania materiału zabytkowego z omawianego stanowiska.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Antolak, M.
2013. Problemy zagospodarowania turystycznego rezerwatów przyrody na przykładzie rezerwatu przyrody „Dolina rzeki Wąszy”. *Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska* 149(29), 14–22.
- Antoniewicz, J.
1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Światowit* 25: 5–211.
- Arnold, J.R. i R.R. Reinertsen
2012. *Triumf Napoleona. Kampania Frydlandzka 1807 roku*. Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V.
- Bender, J.
1871. Grabhügel im Födersdorfer Forste. *Alt-preußische Monatsschrift* 8, 177–182.
1887. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Band 9, Heft 27–29. Braunsberg: Verlag von Hune’s Buchhandlung.
- Bezenberger, A.
1909. Hügelgräber in dem Födersdorfer Forst. *Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia* 22: 1–27.
- Biermann, F., C. Herrmann, A. Koperkiewicz i E. Ubis
2019. Burning Alt-Wartenburg. Archaeological evidence for the conflicts between the Teutonic Order and the Grand Duchy of Lithuania from a deserted medieval town near Barczewko (Warmia, Poland). *Lietuvos archeologija* 45: 265–293
DOI: 10.33918/25386514-045008
- Biskup, M.
2019. *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*. Oświęcim: Napoleon V.
- Bötticher, A.
1894. *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen. 4: Die Bau- und Kunstdenkmäler in Ermland*. Königsberg: Teichert.
- Buko, A.
1990. Wykorzystanie zjawiska erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.
- Ceynowa B. (red.)
2020. *Kawa czy herbata? Archeologiczne świadectwa konsumpcji napojów w dawnym Gdańsku*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- Chilińska-Früboes, A.
2018. Zapinki oczkowe serie głównej jako głos w dyskusji nad początkami kultury Dollkeim-Kovrovo, [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 15–41. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Chojnacka-Banaszkiewicz, A.
2017a. Stary Folwark, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 129–182. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Stary Folwark, st. 1: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 191–193. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Cieśliński, A.
2016. The society of Wielbark culture, AD 1–300, [w:] A. Rzeszotarska-Nowakiewicz (red.), *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages. Chapter 4. 500 BC – 500 AD*: 217–255. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Crome, H.
1937. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen* 2: 97–125.
1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. *Prussia: Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.
- Dąbał, J.
2015. Wyroby ceramiczne, [w:] J. Dąbał, K. Krawczyk i T. Widerski (red.), Gdańsk, *Twierdza Wisłoujście. Badania archeologiczno-architektoniczne w latach 2013–2014*: 221–264. Gdańsk: Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Uniwersytet Gdański.
- Dąbrowski, J.
1960. Badania na grodzisku Łęcze pow. Elbląg w roku 1958. *Wiadomości Archeologiczne* XXVI/3–4: 266–272.
1967. Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku Łęcze, pow. Elbląg. *Wiadomości Archeologiczne* XXXII/3–4: 385–404.
1997. *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Drzewicz, A.
2004. *Wyroby z kości i poroża z osiedla obronnego ludności kultury łużyckiej w Biskupinie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Eichhorn, A.
1863. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Band 2, Heft 4–6. Mainz: Verlag von Franz Kichheim.

1866. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Band 3, Heft 7–9. Braunsberg: Verlag von Eduard Peter.
- Florek, M.
2014. Czy „grodzisko” to dawny, zniszczony gród? O niebezpieczeństwach korzystania ze źródeł topomastycznych. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* XXXV: 171–188.
- Gackowski, J.
2000. Osiedla nawodne z Mołtajn i Pieczarek na tle osadnictwa Pojezierza Mazirskiego we wczesnej epoce żelaza. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 65–69.
- Gierlach, B.
1966. Zabytki metalowe, [w:] J. Gąsowski, B. Gierlach i E. Kowalczevska (red.), *Materiały wykopaliskowe z Zamku Królewskiego w Warszawie. Tom I*: 141–150. Warszawskie Materiały Archeologiczne 1. Warszawa: Prezydium Stołecznej Rady Narodowej – Wydział Kultury, Urząd Konserwatorski M. St. Warszawy – Konserwator Zabytków Archeologicznych.
- Gładki, M. i A. Jaremek
2021. Materiały z badań ratowniczych na stan. 25 w Strużynie, gm. Morań, pow. ostródzki. Kolejny głos w dyskusji nad tzw. „pograniczem bałtyjsko-pomorskim” w późnej epoce brązu i początkach wczesnej epoki żelaza. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 15: 79–98.
- Gryzińska-Sawicka, N.
2012. Próba modelowego ujęcia gospodarki na Pomorzu we wczesnym okresie rzymskim. *Przegląd Archeologiczny* 60: 85–105.
- Haftka M. i S. Wadył
2015. *Węgry: zespół osadniczy na pograniczu pomorsko-pruskim w XI–XII w.* Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku.
- Henneberger, C.
1576. *Prussiae, das ist des Landes zu Preussen, welches das herrichste Theil ist Sarmathiae Europae eigentliche und warhafftige Beschreibung*, skala około 1:370 000, Königsberg.
1595. *Erclerung der Preüssischen grössern Landtaffel oder Mappen Mit leicht erfindung aller Stedte, Schlösser, Electen, Kirchdörffer, Orte, Ströme fliesser vnd See so darinnen begriffen*. Królewiec: bey Georgen Osterbergern.
- Herrmann, J.
2002. Tradition und Neubeginn ur- und frühgeschichtlicher Forschungen an der Berliner Akademie der Wissenschaft 1946–1952. Zum 110. Geburtstag von Wilhelm Unverzagt. *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 54/3: 85–100.
- Hilczerówna, Z.
1956. *Ostrogi Polskie z X–XIII wieku*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Hollack, E.
1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrage des ostpreußischen Provinzial Verbandes bearbeitet und herausgegeben*. Glogau-Berlin: Kommissions Verlag von Carl Flemming.
- Holtmann, G.F.W.
1993. *Untersuchung zu mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Messern*. Göttingen.
- Hoffmann, M.J.
1992. Nieznane materiały kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 20–38.
1999. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 177, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 191, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- Honczaruk, M. i L. Kacprzak
2014a. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Głębock (34)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
2014b. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Wolnica (98)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Horanin, M.
2005. Sieć leprozoriów w państwie zakonnym w Prusach. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2: 133–155.
- Ilan, D.
2016. The ground stone components of drills in the ancient Near East: sockets, flywheels, cobble weights, and drill bits. *Journal of Lithic Studies* 3/3: 261–277. DOI: 10.2218/jls.v3i3.1642
- Jagielska, E.
2020. (red.) Standardy prowadzenia badań archeologicznych. Cz. 1. Badania nieinwazyjne lądowe. *Kurier Konserwatorski* 17: 9–49.
- Jagodziński, M.F.
1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

2010. *Truso. Między Weonodlandem a Witlandem*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
2017. *Janów Pomorski/Truso. Struktura i zabudowa strefy portowej (badania 1982–1991)*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
- Kacprzak L. i M. Honczaruk
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Górowo Haweckie (62)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Kadrow, S.
1994. Co datują laboratoria radiowęglowe? *Światowit* XXXIX:143–151.
- Khomiakova O.
2021. Sambian-Natangian hillforts in the 1st-millennium AD settlement system of the southeastern Baltic region, [w:] T. Ibsen, K. Ilves, B. Maixner, S. Messal i J. Schneeweiß (red.), *Fortifications in their Natural and Cultural Landscape: From Organising Space to the Creation of Power*: 35–49. Schriften Des Museums Für Archäologie Schloss Gottorf 15. Bonn: Habelt-Verlag.
- Khomiakova O., I. Skhodnov i S. Chaukin
2019. Hillforts of the Central Nadruvians: a case study of settlement patterns and social organization in former East Prussia in the first half of the 1st millennium AD. *Archaeologia Lituana* 19: 78–99. DOI: 10.15388/ArchLit.2018.19.5
- Klimek, R.
2017. Obraz rzeki Pasłęki na nieznannej mapie archiwalnej, [w:] M. Dzik i G. Śnieżko (red.), *Fines testis temporum. Studia ofiarowane Profesor Elżbiecie Kowalczyk-Heyman w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*: 197–219. Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Ziemowit.
2021. Pierwsze kościoły na Warmii i ich wpływ na rozwój dróg lokalnych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 3(313): 459–472. DOI: 10.51974/kmw-141599
2022. Brody na Warmii w średniowiecznych dokumentach i na nowożytnych mapach rękopiśmiennych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(316): 123–143. DOI: 10.51974/kmw-149251
- Kobylińska, U.
- 2017a. Tątlawki, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 118–132. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Wieprz, st. 20: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 249–259. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Ste-
- fana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017c. Durąg, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 272–295. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017d. Podągi, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 444–459. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobylińska, U., R. Solecki i J. Wysocki
2017. Tątlawki, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 135–136. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kondracki, J.
2002. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kontny, B.
2005. Czas wojny czy czas dobrobytu? Zmiany w obrazie wyposażenia w broń grobów kultury przeworskiej w rozwiniętym odcinku fazy B2. *Studia i Materiały Archeologiczne* 12: 59–88.
- Koperkiewicz, A.
2023. Civitas Ylienburg. Głos wołającego na Puszczy (Galindzkiej) o ratunek dla pierwszych lokacji miejskich Warmii i Mazur. *Warmińsko Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 15: 6–27.
- Kopiczko, A.
2018. Warmińska kapituła katedralna. Zarys dziejów. *Studia Elbląskie* XIX: 11–27.
2019. Parafia i kościół w Orniecie w świetle protokołu powizytacyjnego z 1798 r. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 111: 129–145. DOI: 10.31743/abmk.2019.111.07
- Kosmowska-Ceranowicz, B. i T. Pietrzak
1982. *Znaleziska i dawne kopalnie bursztynu w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Koziełto-Poklewski,
- 1973a. Dzieje powiatu, [w:] M. Lossman (red.), *Braniewo. Z dziejów miasta i powiatu*: 37–84. Olsztyn: Pojezierze.
- 1973b. Orneta, Pieniężno, [w:] M. Lossman (red.), *Braniewo. Z dziejów miasta i powiatu*: 137–169. Olsztyn: Pojezierze.
- Krause, E.
1976. Z problematyki badań tzw. „grodzisk stożkowatych” w Polsce. *Sprawozdania Archeologiczne* XXVIII: 283–284.
- Kruppé, J.
1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Pol-*

- sce. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kubicki, R.
2012. *Młynarstwo w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kurzyk, K. i A. Ostasz
2015. Osada kultury iwieńskiej z Mieścina, gm. Tczew, woj. pomorskie, stan. 17. *Pomorania Antiqua* XXIV: 105–130.
- Kuśnierz, J.
2005. Militaria z Czeramna nad Huczwą. Próba rekonstrukcji sposobu ataku Tatarów na gród (w 1240 r.) na podstawie dotychczasowych badań archeologicznych. *Acta Militaria Mediaevalia* 1: 115–132.
- Labuda, G.
1990. Podbój Prus w XIII wieku, [w:] M. Biskup (red.), *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI wieku*: 31–50. Toruń: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Zakład Historii Pomorza.
- Lubowicka, A.M.
2011. Ceramika z najnowszych badań zamku krzyżackiego w Toruniu. O naczyniach i wiktuałach z krzyżackiej kuchni. *Rocznik Toruński* 38: 127–155.
- Łągiewka, M., L. Opyrchał i M. Wanat
2015. Rola obiektów hydrotechnicznych na obszarach objętych ochroną przyrody. *Przeegląd Naukowy – Inżynieria i Kształtowanie Środowiska* 69: 249–256.
- Łapo, J.M.
2009. Wokół Szwedzkiego Szańca. Echa Wojen Szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych Ziemi Pruskiej. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łukomiak, K.
2015. *Sposoby zamykania pomieszczeń i skrzyń w późnym średniowieczu na tle źródeł archeologicznych z terenu Polski*. Praca magisterska, promotor prof. nadzw. dr hab. Anna Marciniak-Kajzer, Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki.
2016. Zamykanie pomieszczeń w późnośredniowiecznych siedzibach mieszkalno-obronnych na podstawie źródeł archeologicznych, [w:] K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska (red.), *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*: 141–154. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: 10.18778/8088-325-3.14
- Majewski, M.
2017. Plomby ołowiane, [w:] M. Majewski i K. Stań (red.), *Archeologia Stargardu. Badania na Rynku Staromiejskim*: 117–125. Stargard: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie.
- Marciniak-Kajzer, A.
2006. Późnośredniowieczny dwór rycerski w Leszczu. Przyczynek do dyskusji na temat funkcji niektórych siedzib możnowładczych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1:7–17.
2011. *Średniowieczny dwór rycerski w Polsce. Wizerunek archeologiczny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
2016. *Archaeology on Medieval Knights' Manor Houses in Poland*. Łódź-Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
2018. Gródki stożkowate czy zamki typu motte. *Archaeologia Historica Polona* 26: 59–70.
- Marcinkowski, M.
2011. *Fajans pomorski ze Starego Miasta w Elblągu*, Elbląg.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytniej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255. DOI: 10.12775/AHP.2013.011
- Mączyńska, M.
2019. Faza C3 w kulturze wielbarskiej – próba wyróżnienia. *Wiadomości Archeologiczne* LXX: 43–63. DOI: 10.36154/wa.70.2019.02
- Melcher, B. i A. Melcher
1903. *Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche. Dritte Lieferung: Provinz Ostpreussen. Mit einer Karte der Provinz Ostpreussen*. Berlin: Verlag des Königlichen Statistischen Landesamts.
- Michalik, P.
2007. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytnie noże z zamku w Pucku*. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 15, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Nadolski, A.
1954. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź: Zakład im. Ossolińskich we Wrocławiu.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Ośrodek Badań Naukowych Imienia Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Oniszcuk A.
2013. *Życie odbite w naczyniu. Konsumpcja*

- luksusowa i codzienna w Gdańsku w XVII–XIX wieku na podstawie naczyń ceramicznych z terenu Centrum Dominikańskiego i kwartału Długi Targ - Powroźnicza, T. I. Warszawa.
- Pasierb, B.
2012. Techniki pomiarowe metody elektrooporowej. *Czasopismo Techniczne. Środowisko* 109/2: 191–199.
- Pilø, L.
2011. The Pottery, [w:] D. Skre (red.), *Things from the Town: Artefacts and Inhabitants in Viking-Age Kaupang. Volume 3*: 281–304. Aarhus: Aarhus University Press. DOI: 10.2307/jj.608256.12
- Piotr z Dusburga.
1679. *Ordinis Teutonicis Sacerdotis, Chronicon Prussiae, in quo Ordinis Teutonicis origo, nec non res ab ejusdem Ordinis magistris ab An. MCCCXXVI. usque ad An. MCCCXXVI. in Prussia gestae exponuntur, cum incerti auctoris continuatione usque ad Annum MCCCCXXXV.*
- Pollakówna, M.
1953. *Osadnictwo Warmii w okresie krzyżackim.* Poznań: Instytut Zachodni.
- Pończyński, Ł.
2017. Ołowiane plomby towarowe z Gdańska, Długich Ogrodów, stanowisko 86. *Gdańskie Studia Archeologiczne* 6: 201–216.
- Popkiewicz, E. i J. Czebreszuk
2016. Wiedza i umiejętności rzemieślników obrabiających bursztyn w epoce brązu. Studium archeologii eksperymentalnej na przykładzie produkcji bursztynowego pektorału kultury mykeńskiej. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 52: 81–101.
- Purowski, T.
2008. Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorzewski. *Wiadomości Archeologiczne* LX: 335–360.
- Rabek, W. i M. Narwojsz
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Orneta (97).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabek, W. i A. Młynczak
2002. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Pieniężno (61).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabek, W. i B. Świerszcz
2002. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Chruściel (60).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 8, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 71–90. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki, B. Nowacki, A. Orłowska i J. Wysocki
2021. Wyniki badań na stanowisku Stańkowo, stan. 1, pow. kwidzyński, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 21–42. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Radkowski, J. i J. Wysocki
2016. Wstęp do problematyki gródków stożkowatych z terenu średniowiecznego państwa zakonu krzyżackiego, znajdujących się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 295–385. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rogosz, R.
1983. Obróbka i zastosowanie żelaza, [w:] E. Cnotliwy, L. Leciejewicz i W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*: 262–267. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Rutkowska, P.
2020. *Przebieg procesu bielcowania w cyklu uprawy monokultur sosnowych w wybranych obszarach piaszczystych Polski Północnej.* Doktorat przygotowany w Katedrze Gleboznawstwa i Kształtowania Krajobrazu Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Rutyna, M.
2017. Strużyna, st. 21: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 79–88. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Schuldt, E.
1981. *Gross Raden. Die Keramik einer slawischen Siedlung des 9./10. Jahrhunderts.* Berlin: VEB Deutsches Verlag der Wissenschaften.

- Siczek, Ł.
2016. Gwoździe jako zabytek archeologiczny. Materiały z badań zamku Chojniku. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 58: 165–179.
DOI: 10.17427/SSA16009
- Solecki, R.
2017a. Strużyna, st. 24: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 101–105. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Grabin, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 315–332. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2021. (red.) *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
2022a. Boreczno, st. 8: położenie grodziska i jego forma, [w:] R. Solecki (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 3*: 192–194. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
2022b. Winiec, st. 2: znaleziska, [w:] R. Solecki (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 3*: 119–132. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R., F. Welc i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 7, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 91–105. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R. i J. Wysocki
2017. Wieprz, st. 20: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 243–244. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Solon, J., J. Borzyszkowski, M. Bidłasik, A. Richling, K. Badora, J. Balon, T. Brzezińska-Wójcik, Ł. Chabudziński, R. Dobrowolski, I. Grzegorzczak, M. Jodłowski, M. Kistowski, R. Kot, P. Krąż, J. Lechnio, A. Macias, A. Majchrowska, E. Malinowska, P. Migoń, U. Myga-Piątek, J. Nita, E. Papińska, J. Rodzik, M. Strzyż, S. Terpiłowski i W. Ziaja
2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data. *Geographia Polonica* 91/2: 143–170.
DOI: 10.7163/GPol.0115
- Sowiński, T.
2015. *Z biegiem Wąszy. Szlaki dydaktyczno-historyczne w gminie Pieniężno*. Pieniężno: Urząd Miejski w Pieniężnie.
- Starski, M.
2009. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne* 14: 195–284.
- Szczygieł, K.
2024. Wyniki analizy szczątków zwierzęcych pochodzących z warstw kulturowych grodzisk badanych w ramach projektu „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia”, [w:] R. Solecki (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 3: Odkrywane na nowo*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Thielen, P. G.
1958. *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*. Marburg: N.G. Elwert Verlag.
- Wadył, S.
2013a. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Rejsytach, gm. Rychliki (stan. 1 i 2) w świetle wyników badań archeologicznych. *Pruthenia* VIII: 149–164.
2013b. Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa z mezoregionu dorzecza górnej Drwęcy. *Acta Universitatis Nicolai Copernici* XXXIII: 129–152.
DOI: 10.12775/AUNC_ARCH.2013.007
2015. Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa z mikro-regionu Baldram-Podzamcze, gm. Kwidzyn. *Pomorania Antiqua* 24: 411–452.
2018. Ostroga z zaczepami haczykowatymi zaagiętymi do wnętrza z Bornit, pow. braniewski. *Pomorania Antiqua* XXVII: 241–254.
2019. *Studia nad kształtowaniem się pogranicza pomorsko- i mazowiecko-pruskiego we wczesnym średniowieczu*. Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Pruthenia.
2022. Wprowadzenie, [w:], S. Wadył (red.), *Miejsce, które rodziło władzę. Gród z początków wczesnego średniowiecza w Pasyumi*

- na Pojezierzu Mazurskim: 13–19. Warszawa: Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
DOI: 10.47888/9788366210301.13-19
- Wadył, S. i K. Martyka
2019. Nowy element układanki. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bornitach koło Pieniężna. *Slavia Antiqua* LX: 75–93.
DOI: 10.14746/sa.2019.60.4
- Wadył, S., K. Martyka i D. Malarczyk
2018. Wczesnoabbasydzkie dirhamy z nowo odkrytego grodziska w Bornitach koło Pieniężna. *Wiadomości Numizmatyczne* 62/1–2(205–206): 129–143.
DOI: 10.24425/wn.2018.125040
- Waluś, A.
1987. Wstępne wyniki badań cmentarzyska kurhanowego w miejscowości Piórkowo, gm. Płoskinia, woj. elbląskie [w:] A. Pawłowski (red.), *Badania archeologiczne w województwie elbląskim w latach 1980–83*: 177–192. Malbork: Muzeum Zamkowe.
1990. „Łużycka” faza cmentarzyska kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Piórkowie, woj. elbląskie, [w:] T. Malinowski (red.), *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*: 117–132. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
1992. Cmentarzysko kurhanowe w Piórkowie, woj. elbląskie, w świetle prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1984–1987. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 39–52.
- Waluś A. i B. Kowalewska
1999. *Kurhan I i II z cmentarzyska w Stolnie, gm. Miłakowo, woj. warmińsko-mazurskie*. (= Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 1). Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Wiewióra, M.
2016. Gród i zamek w państwie krzyżackim – miejsce tradycji czy tradycja miejsca? *Archaeologia Historica Polona* 24: 195–231.
DOI: 10.12775/AHP.2016.010
- Woelky, C.P. i J.M. Saage
1860. *Codex diplomaticus Warmiensesis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlandes. Bd. 1: Urkunden der Jahre 1231–1340*. Mainz: Verlag von Franz Kirchheim.
- Woelky, C.P.
1874. *Codex diplomaticus Warmiensesis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands. Bd. 3, Urkunden der Jahre 1376–1424 nebst Nachträgen*. Braunschweig-Leipzig: Eduard Peter.
- Wołagiewicz, R.
1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin: Muzeum Narodowe.
- Woźniakowski, A.
2017. *Trójkąt Lidzbarski odcinek 1 Frombork – Płoskiński Młyn. Mapa turystyczna fortyfikacji na terenie Nadleśnictwa Zaporowo*. Wejherowo: Casamata.
- Wólkowski, W.
2017. Początki zamków warmińskich – problem pierwotnych układów funkcjonalno-przestrzennych zamków dominium warmińskiego do połowy XIV w., [w:] A. Bocheńska i P. Mrozowski (red.), *Początki mury wanych zamków w Polsce do połowy XIV w.*: 105–118. Warszawa: Arx Regia – Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie.
- Wyrobisz, A.
1968. *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wyszomirski, S. (tłum).
2011. *Piotr z Dusburga. Kronika ziemi pruskiej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Voigt, J.
1830. *Geschichte Preussens : von den aeltesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*. Tom 4 (= *Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dieterichs von Altenburg Tod 1341*). Königsberg: Verlage der Gebrueder Borntrager.
- Żórawska, A.
2000. Osada ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Piórkowie, woj. warmińsko-mazurskie. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 286–290.
2001. Bursztyn w kulturze kurhanów zachodniobałtyjskich. *Światowit* 3(44)/Fasc. B: 213–231.
- Żurowski, T.
1951. Fajki gliniane: z badań archeologicznych. *Ochrona Zabytków* 4/1–2(12–13): 39–57.

